

ΣΚΕΨΕΙΣ

* μετάφραση - επιμέλεια
Κώστας ΣΚΑΡΠΙΔΗΣ

Vilém Flusser

Η αγάπη για τον πληθυσμό στην ηλεκτρονική εποχή

Ηθική και πολιτική στην εποχή των Δικτύων

Αποσπάσματα από συνέντευξη του φιλόσοφου Vilem Flusser στο δικτυακό περιοδικό Telepolis

- Στα τελευταία χρόνια είναι κοινός τόπος να θεωρούμε δεδομένη την πολλαπλότητα προσβάσεων στον κόσμο, την πολλαπλότητα των μοντέλων της γνώσης, καθώς και την σχετικότητα της κάθε γνώσης. Μπορούμε με σαφήνεια - ιδιαίτερα στο πεδίο της πολιτικής - να δούμε πως αυτός ο πλουραλισμός συνεπιφέρει σημαντικές συγκρούσεις, όπως για παράδειγμα τις εθνικιστικές συγκρούσεις. Πως βλέπετε από την μεριά σας την συνύπαρξη αυτών των διαφορετικών κόσμων, οι οποίοι αντιμάχονται ή αντιπαρατίθενται ο ένας στον άλλον;

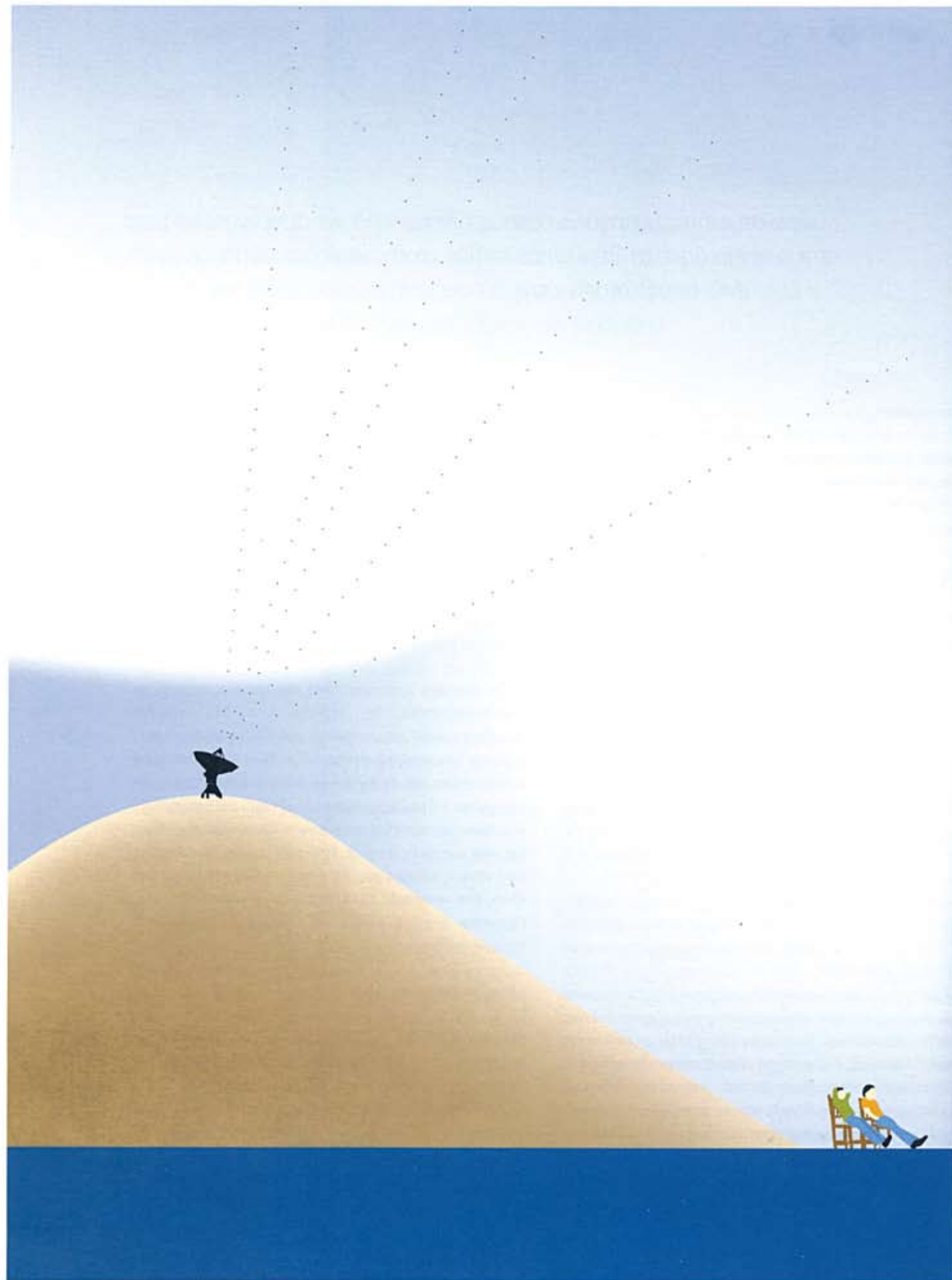
Flusser: Η άποψη μου είναι πως βρισκόμαστε στη στιγμή που η πολιτική συνείδηση ξεπερνιέται. Η πολιτική συνείδηση είναι μια μορφή της ιστορικής συνείδησης. Για όσο διάστημα η ανθρωπότητα ζούσε μέσα στην μαγεία και τον

"...Όσο πιο κοντά μου είναι κάποιος, τοπικά, χρονικά αλλιά και θεματικά, τόσο μεγαλύτερη ευθύνη έχω γι αυτόν και αυτός για μένα..."

40 | 100

μύθο, δεν μπορούσαμε σε καμία περίπτωση να μιλήσουμε για πολιτική. Για την μαγική συνείδηση είναι όλα εμποτισμένα με ζωή και ο άνθρωπος στεκόταν απέναντι σε όλα σε μια διαλογική σχέση. Κάθε δέντρο είχε έναν θεό, κάθε πηγή μια νύμφη. Ένας τέτοιος κόσμος γεμάτος ζωή, μέσα στον οποίο ο άνθρωπος ήταν ένα στοιχείο του κόσμου μέσα στα αλλιά, αποκλείει την πολιτική σκέψη.

Η πολιτική σκέψη γεννιέται την στιγμή της αποδέσμευσης του ανθρώπου από τον κόσμο, και μέσα από αυτήν την κίνηση προκύπτει το ερώτημα πως μπορούμε να ζήσουμε καλά μαζί με τους άλλους ανθρώπους. Όπως έδειξε ο **Hegel** αυτό είναι ένα διαλεκτικό ζήτημα, **γιατί την στιγμή που πηγαίνω στους άλλους για να συνεννοηθώ μαζί τους σχετικά με το θέμα μιας καλής ζωής, χάνομαι μέσα σε αυτό, ενώ ακριβώς την στιγμή που επιστρέφω, χάνω** →

...την στιγμή που πηγαίνω στους άλλους για να συνεννοηθώ μαζί τους σχετικά με το θέμα μιας καλής ζωής, χάνομαι μέσα σε αυτό, ενώ ακριβώς την στιγμή που επιστρέφω, χάνω τον κόσμο.

τον κόσμο.

Αλλά όλα αυτά τελείωσαν. Δεν διαθέτουμε πλέον κανέναν πολιτικό χώρο, μέσα στον οποίο με κάποιο τρόπο θα μπορούσαμε να συναντηθούμε και να συμφωνήσουμε. Αντί για αυτό έχουμε αναστρέψιμα καλώδια. Αυτό είναι ένα ζήτημα τεχνολογίας, ένα θέμα που αφορά διακόπτες. Η επανάσταση των επικοινωνιών αποτελεί μια αντιστροφή του ρεύματος των πληροφοριών.

Η πληροφορία δεν ρέει πλέον από το ιδιωτική προς την δημόσια σφαίρα, αλλά διαμέσου καλωδίων ανάμεσα σε μεμονωμένους ανθρώπους. Αντί μιας πολιτικής συνείδησης κερδίζουμε αργά και με προσπάθεια μια διυποκειμενική συνείδηση, μια συνείδηση για την συγκεκριμένη αναγνώριση του Άλλου.

Δεν τακτοποιούμε πια τους ανθρώπους αφηρημένα σε τάξεις, ράτσες και θλαούς, αλλά τώρα πρόκειται για την αναγνώριση του κάθε φορά Άλλου ως Άλλου και γι αυτό, το να αναγνωριστούμε από αυτόν. Κάτι τέτοιο ξεπερνάει την πολιτική συνείδηση με τον ίδιο τρόπο που κάποτε η πολιτική συνείδηση ξεπέρασε την μαγική συνείδηση.

Μιλήσατε πολύ σωστά για τα φρικτά πράγματα που βλέπουμε σε Ανατολή και Δύση και τα χαρακτηρίσατε με τη λέξη **εθνικισμός**. Εγώ θα χρησιμοποιούσα τη λέξη **Skinheads** (ξυρισμένα κεφάλια) για να χαρακτηρίσω αυτά τα φαινόμενα. Δεν πιστεύω όμως πως πρόκειται για ένα πολιτικό φαινόμενο. Πρόκειται μάλλον για μια **έκπτωση σε προ – πολιτικές καταστάσεις. Προκύπτουν εθνικά κράτη, ξαναεμφανίζονται θρησκευτικά κινήματα, γεννιέται εκθρόνιση για τους ξένους και οι συνακόλουθες αγριότητες εναντίον τους. Φαίνεται σαν να επαναλαμβάνεται η ιστορία, σαν να επιστρέφουμε πίσω, στην αρχή του εικοστού αιώνα, η ακόμη και στο τέλος του δέκατου ένατου.**

- Το παγκόσμιο ηλεκτρονικό χωριό που προανήγγειλε ο Mc Luhan, δεν υφίσταται, παρά την διάχυση των ηλεκτρονικών μέσων πληροφόρησης. Σαν να υπάρχει μια αντίσταση στο να δικτυωθούμε και να άρουμε τις αποστάσεις και τις διαφορές.

Flusser: Έτσι φαίνεται. Αν το δείτε όμως πιο προσεκτικά, μιλάει το γεγονός πως η ιστορία δείχνει να επαναλαμβάνεται, υπέρ της άποψης πως δεν πρόκειται πλέον για Ιστορία.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ιστορίας είναι η μη επαναληψιμότητα. Για κάποιον που έχει ιστορική συνείδηση κάθε στιγμή είναι μοναδική. Και κάθε χαμένη ευκαιρία έχει οριστικά απολεσθεί. Η διαφορά ανάμεσα σε μοναδικότητα και σε αυτό που δεν μπορεί να επαναληφθεί, είναι η διαφορά ανάμεσα σε ιστορία και προϊστορία. Η προϊστορία πιστεύει στην αιώνια επιστροφή του ίδιου. Επί του παρόντος έχουμε ένα αμβλυμένο συναίσθημα μιας τέτοιας επιστροφής. Αυτό που συμβαίνει σήμερα δεν είναι ένα ιστορικό, αλλά ένα μετα-ιστορικό γεγονός. Πρόκειται για μια εξαγρίωση και μια διαστροφή της τυπικής σκέψης.

- Γιατί το λέτε αυτό;

Flusser: Διάβασα λίγο για την Pamiat. Πρόκειται για σλαβόφιλο κίνημα που επικαλείται τον Ντοστογιέφσκι και πιστεύει στην σωτήρια αποστολή των Ρώσων. Παράλληλα το κίνημα αυτό θέλει να εξοντώσει τους Εβραίους. Κάτι τέτοιο φαίνεται να αποτελεί την επανάληψη μιας ιδέας του δέκατου ένατου αιώνα. Η τυπική ανάληψη του παρόντος, που γίνεται από αυτούς τους ανθρώπους, δεν χαρακτηρίζεται από τον ορθό λόγο αλλά από συγκινήσεις. **Είναι**

υπάρχω μέσα από εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης. Είμαι ταυτόχρονα κάποιος άλλος από εσάς και διαφορετικός από αυτόν που στέκεται εκεί απέναντι στο ξενοδοχείο ή στο πανεπιστήμιο. Αυτό εξηγεί καλύτερα τι καταλαβαίνω όταν μιλάω για εναλλακτικούς κόσμους

μια καρικατούρα από αυτό που θα προσδοκούσαμε από έναν μετα-ιστορικό τρόπο σκέψης και πράξης.

Δεν πιστεύω πως ο Mc Luhan έχει πράγματι ξεπεραστεί. Περισσότερο νομίζω, πως ανάμεσα στο παγκόσμιο χωριό, για το οποίο μίλησε, και τα ιστορικά μορφώματα που θα το ξεπεράσουν, εμφανίζεται μια περίοδος αλληγών και χάους, εντός της οποίας οι εθνικές και κρατικές δομές αρχικά κλυδωνίζονται και δείχνουν να πολλαπλασιάζονται, προτού υπεισέλθουν σε ένα υψηλότερο επίπεδο. Η Γιουγκοσλαβία κατέρρευσε όχι για χάρη κάποιου Μακεδονίας (Σκόπια) αλλά στο όνομα μιας υπερ-περιφερειακής δικτύωσης.

- Αν σκεφτόμαστε πως οι πραγματικότητες προσχεδιάζονται, τότε δεν μένει κανένα νόημα γιατί αυτό το νόημα θα πρέπει να συν-κατασκευαστεί, μιας και κανείς σε αυτήν την περίπτωση δεν μπορεί να επικαλεστεί το τίποτα. Μερικές φορές αυτό το ονομάσατε μια παράλογη κατάσταση του ανθρώπου, ο οποίος γνωρίζει πως πρέπει να προβάλει τα πάντα.

Flusser: Ναι, αυτό είναι η σημασιολόγηση ως θέμα του διαλόγου. Τη στιγμή που υποθέτω, όχι μόνο σκεπτόμενος λογικά αλλά μέσα από την ύπαρξη μου, πως η ενονομαζόμενη ταυτότητα αποτελεί έναν κόμβο από συσχετισμούς, τότε μπορούμε να θεωρούμε ως δεδομένο πως μπορώ να συμμετέχω σε διάφορους κόμβους και ταυτόχρονα να διατηρώ κάποιο σταθερό χαρακτηριστικό που να με διακρίνει από τους άλλους. Αυτό θα δοκιμάσω να το κάνω πιο σαφές. Αν μου είναι ξεκάθαρο ότι δεν είμαι τίποτε άλλο παρά αυτός που συζητάει τώρα μαζί σας, η κάποιος που μένει σε αυτό το ξενοδοχείο, ή κάποιος που αύριο έχει να δώσει μια διάλεξη στο πανεπιστήμιο που βρίσκεται απέναντι, αν βλῆπω τον εαυτό μου σαν κομβικό σημείο

αυτών των συσχετισμών, εννοώ με αυτό πως υπάρχω μέσα από εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης. Είμαι ταυτόχρονα κάποιος άλλος από εσάς και διαφορετικός από αυτόν που στέκεται εκεί απέναντι στο ξενοδοχείο ή στο πανεπιστήμιο. Αυτό εξηγεί καλύτερα τι καταλαβαίνω όταν μιλάω για εναλλακτικούς κόσμους. **Συχνά ζω έτσι, ανάλογα με τον τρόπο που συμμετέχω σε δίκτυα και κομβικά σημεία.** Αυτό αποτελεί μια απάντηση σε αυτήν την φαινομενική κατάρρευση των ενότητων που παρατηρούμε για παράδειγμα στην ανατολική Ευρώπη. Πιθανόν να είχαν δίκιο οι αναρχο-συνδικαλιστές στις αρχές του εικοστού αιώνα. Συμμετέχω ενεργά σε ένα σκακιστικό κλαμπ, που είναι μια κλειστή κοινωνία. Αλλά αυτό διαρκεί τόσο, για το διάστημα που βρίσκομαι εκεί. Την επόμενη στιγμή δραστηριοποιούμαι ως πατέρας σε ένα σύλληγο γονέων και κηδεμόνων, που κι αυτός είναι ένα κλειστό σύστημα. Ο σύλληγος όμως είναι κλειστός μόνο ως σύστημα. Το σκακιστικό κλαμπ και ο σύλληγος γονέων είναι κλειστά συστήματα, ανάμεσα στα οποία κινούμαι εναλλακτικά από την μια κατάσταση στην άλλη όπως ένα πρωταρχικό σωματίδιο.

- Έχουμε ωστόσο παράλα αυτά την συνείδηση ότι παραμένουμε οι ίδιοι ακόμη κι όταν συμμετέχουμε σε διαφορετικές πραγματικότητες ή συστήματα.

Flusser: Αλλά γνωρίζουμε με βεβαιότητα πλέον πως η ταυτότητα και η ετερότητα υπονοούν και υπαινίσσονται η μια την άλλη. Μόλις σας είπα, πως έχω συνείδηση του εαυτού μου από και δια της σχέσης μου με έναν Άλλον. Μπορώ μόνο να πω πως είμαι μέλος ενός σκακιστικού συλλόγου και ταυτόχρονα ενός σχολικού συλλόγου – στο βαθμό που μπορώ να το ανακοινώσω σε κάποιον άλλο. Η συνείδηση αυτή (του να είμαι μέλος... κλπ) δεν υφίσταται από μόνη της αυτή καθαυτή. Όταν πηγαίνω για σκάκι στην ομάδα μου ξεχνάω τον εαυτό μου. Το να ξεχαστώ είναι το

Η περίφημη πρόταση, 'αγαπάω την ανθρωπότητα αλλιώς οι άνθρωποι μου τη δίνουν στα νεύρα'. Αυτή η ιδέα της γενικευμένης ευθύνης πεθαίνει. Την θέση της παίρνει μια προσωπική, διυποκειμενική (intersubjektiv) έννοια υπευθυνότητας. Η ηθική αποκτά με αυτόν τον τρόπο το κριτήριο της εγγύτητας. Όσο πιο κοντά μου είναι κάποιος, τοπικά, χρονικά αλλιώς και θεματικά, τόσο μεγαλύτερη ευθύνη έχω γι αυτόν και αυτός για μένα.

απαραίτητο χαρακτηριστικό μιας τέτοιας κίνησης. Η αυτο-συνείδηση γεννιέται την στιγμή που απομακρύνομαι από τους συμπαίκτες μου και μιλώ με κάποιον άλλο για όλα αυτά.

- Μιλήσατε και μας είπατε ότι ζούμε εντός συγκεκριμένων δικτύων, ότι ο καθένας από εμάς είναι κάποιος που αποτελείται από πολλές δικτυώσεις και παρόλα αυτά πρόκειται για το ίδιο άτομο. Θα μπορούσε να αποτελεί μια ηθική πρόταση για την εποχή μας να προτείνουμε; Συμμετέχετε σε δίκτυα, δικτυωθείτε όσο το δυνατό περισσότερο.

Flusser: Νομίζω πως η ηθική υπονοείται σε όλα όσα είπα. Αν είμαι για κάποιον άλλο διαθέσιμος και αυτός ο άλλος είναι εκεί για εμένα, αυτό εμπεριέχει μια ηθική της ευθύνης, υπονοεί το ότι είμαι εκεί για τον άλλο. Και αυτό είναι ο θάνατος του ανθρωπισμού. Ο ανθρωπισμός είναι μια ηθική που συσχετίζεται με μια τάξη, μια κατηγορία, την κατηγορία άνθρωπος. Η περίφημη πρόταση, 'αγαπάω την ανθρωπότητα αλλιώς οι άνθρωποι μου τη δίνουν στα νεύρα'. Αυτή η ιδέα της γενικευμένης ευθύνης πεθαίνει. **Την θέση της παίρνει μια προσωπική, διυποκειμενική (intersubjektiv) έννοια υπευθυνότητας. Η ηθική αποκτά με αυτόν τον τρόπο το κριτήριο της εγγύτητας. Όσο πιο κοντά μου είναι κάποιος, τοπικά, χρονικά αλλά και θεματικά, τόσο μεγαλύτερη ευθύνη έχω γι αυτόν και αυτός για μένα.**

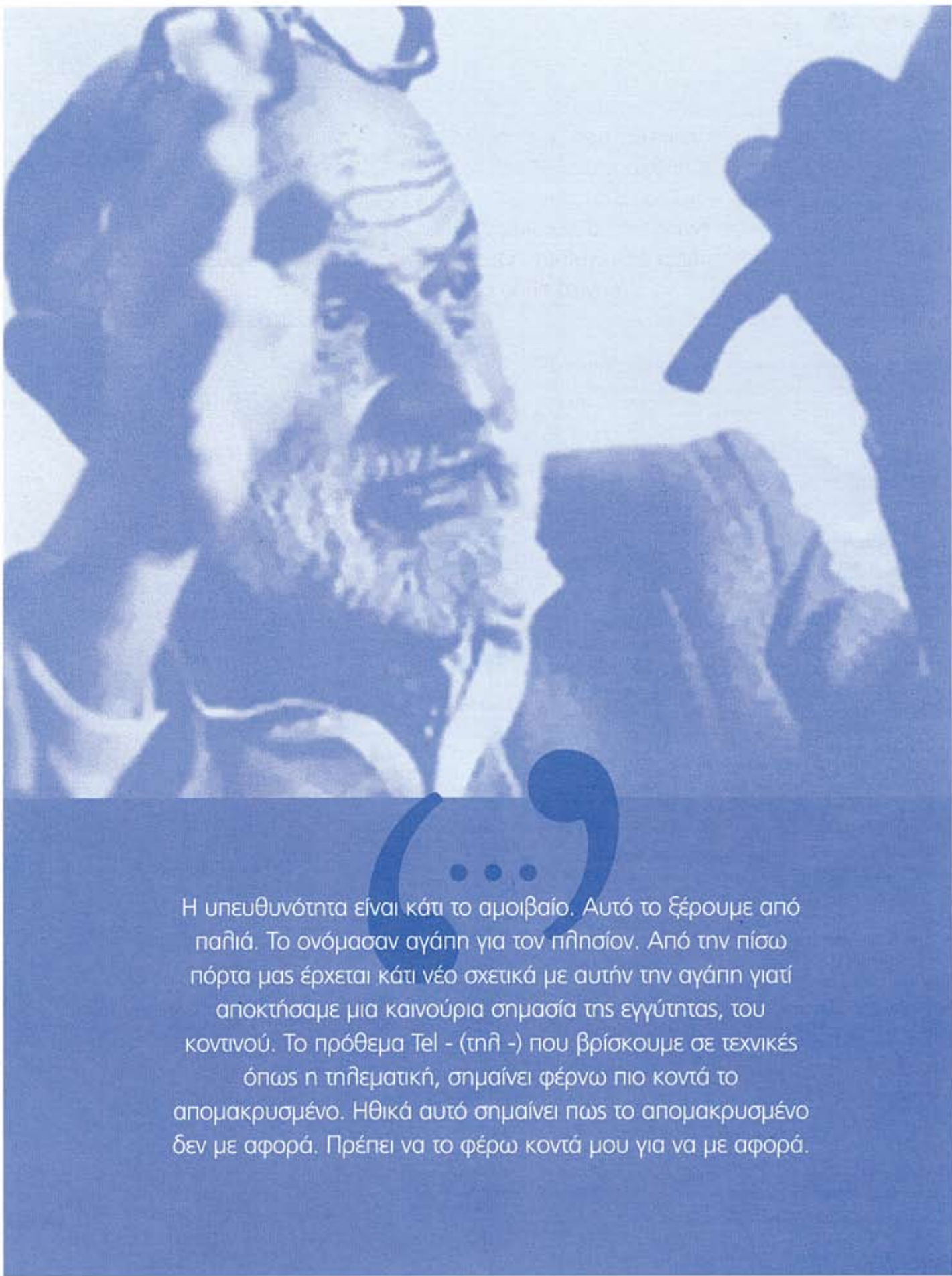
Η υπευθυνότητα είναι κάτι το αμοιβαίο. Αυτό το ξέρουμε από παλιά. Το ονόμασαν αγάπη για τον πλησίον. Από την πίσω πόρτα μας έρχεται κάτι νέο σχετικά με αυτήν την αγάπη γιατί αποκτήσαμε μια καινούρια σημασία της εγγύτητας, του κοντινού. Το πρόθεμα Tel - (τηλ -) που βρίσκουμε σε τεχνικές όπως η τηλεματική, σημαίνει φέρνω πιο κοντά το απομακρυσμένο. Ηθικά αυτό σημαίνει πως το

απομακρυσμένο δεν με αφορά. Πρέπει να το φέρω κοντά μου για να με αφορά.

- Από την άλλη πλευρά μπορεί να πει κανείς πως μέσα από την τηλεόραση βλέπουμε παιδιά να πεθαίνουν, ατυχήματα, πολέμους. Το βλέμμα μας παγώνει, ασκείται στην ψυχρότητα. Είμαστε θεατές όπως σε ένα θεατρικό έργο, αλλά δεν μας προκαλούνται συναισθήματα, δεν συμμετέχουμε ενεργά, γινόμαστε μάρτυρες γεγονότων, που δεν μας αφορούν. Μέσα από τις τεχνολογίες εξαφανίζεται βέβαια η απόσταση και τα πράγματα μας έρχονται πιο κοντά, αλλά αυτό το πλησίασμα φαίνεται να εμποδίζει την αγάπη για τον πλησίον, τουλάχιστο την δυσκολεύει.

Flusser: Έχετε δίκιο, μόνο που αφήσατε απέξω αυτό που είπα σχετικά με την υπευθυνότητα στις σχέσεις. Όταν βλέπω τα παιδιά στην Αφρική να πεθαίνουν δεν μπορώ να είμαι υπεύθυνος για αυτό, γιατί δεν έχω καμία αρμοδιότητα που θα μου επέτρεπε να αλληλέω αυτήν την κατάσταση με έναν τρόπο που να έχει κάποια σημασία. **Το καινούριο στοιχείο που προσπαθώ να επεξεργαστώ, είναι να δείξω πως η υπευθυνότητα έχει να κάνει με αρμοδιότητα.**

Για μένα αυτό είναι ένα μοντέλο μιας ηθικής για το μέλλον: **Να αποκτήσουμε μια συνείδηση των περιορισμών μας και μέσα από αυτούς τους περιορισμούς των δυνατοτήτων μας να οδηγηθούμε στο να μπορούμε να αναγνωρίζουμε τους άλλους. Αυτή είναι μια λιτή και απερίτητη ηθική στάση γιατί οφείλω έτσι να ομολογήσω: Αυτά δεν με αφορούν, είμαι αναρμόδιος για μερικά ζητήματα. Δεν είμαι υπεύθυνος για το αν θα εισαχθεί η όχι η δημοκρατία στην Μογγολία. Είναι μια ανόητη πολυλογία όταν παραπονούμαι για την παραβίαση των ανθρωπίνων** →

Η υπευθυνότητα είναι κάτι το αμοιβαίο. Αυτό το ξέρουμε από παλιά. Το ονόμασαν αγάπη για τον πλησίον. Από την πίσω πόρτα μας έρχεται κάτι νέο σχετικά με αυτήν την αγάπη γιατί αποκτήσαμε μια καινούρια σημασία της εγγύτητας, του κοντινού. Το πρόθεμα Tel - (τηλ -) που βρίσκουμε σε τεχνικές όπως η τηλεματική, σημαίνει φέρνω πιο κοντά το απομακρυσμένο. Ηθικά αυτό σημαίνει πως το απομακρυσμένο δεν με αφορά. Πρέπει να το φέρω κοντά μου για να με αφορά.

δικαιωμάτων στο Θιβέτ από τους Κινέζους. Αντίθετα είμαι υπεύθυνος για το γεγονός πως στην νότια Γαλλία όπου ζω, οι συμπολίτες μου βιαιοπραγούν κατά των ξένων. Πρέπει να κάνω ότι μπορώ μέσα από την αρμοδιότητα μου ώστε αυτή η βία να περιοριστεί. Νομίζω πως η εγγύτητα αντικαθιστά έναν ανθρωπισμό που έχει γίνει ρηχός.

- Η ηθική του συγκεκριμένου δεν βρίσκεται όμως στο ίδιο επίπεδο με αυτή των εθνικιστών οι οποίοι επικαλούνται την χωρική εγγύτητα της κοινότητας τους;

Flusser: Εδώ πρέπει να αμυνθώ ενάντια σε αυτήν την εξίσωση. Δεν είναι το ίδιο πράγμα όταν οι άνθρωποι κλείνονται και αλυσσοδέονται όπως οι εθνικιστές, ενώ εγώ προσπάθησα να πω ότι η ευθύνη και η ελευθερία υφίσταται στο να μπορούμε να συμμετέχουμε σε διαφορετικά και ταυτόχρονα αλληλο-επικαλυπτόμενα συστήματα.

Όταν γεννιέμαι σε έναν βιωμένο κόσμο (Lebenswelt), ρίχνομαι σε ένα κόσμο κοινωνικών δεσμών. Είμαι δεσμευμένος μέσα από το γεγονός ότι γεννήθηκα σε μια οικογένεια, σε μια κοινωνική κατηγορία, σε μια ιστορική κατάσταση. Πιστεύω, η ελευθερία υφίσταται στο να απελευθερωθώ από αυτά τα δεσμά και να επιλέξω καινούριους δεσμούς με την θέληση μου, πράγμα που δεν αποκλείει το ότι οι δεσμοί που βρήκα δεν αναιρούνται και πως δεν μπορώ να τους διαμορφώσω εκ νέου.

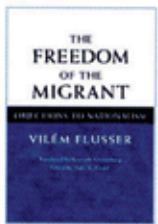
Αλλά ο εθνικισμός, αν μου επιτρέπετε, είναι ξεδιάντροπος γιατί εξυψώνει τους υφιστάμενους δεσμούς, ενώ η ανθρώπινη αξιοπρέπεια υφίσταται στο να αποκαλύπτουμε τις δεδομένες δεσμεύσεις ως κατασκευασμένες.

“Η εικόνα ως επικοινωνιακό μέσο”

“ΜΕΤΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ
Μια διορθωμένη γραφή της ιστορίας”
ΕΚΔ. FISCHER

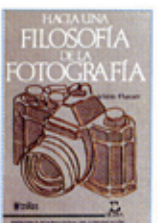
“Η Ελευθερία του Μετανάστη.
Αντιρρήσεις στον Εθνικισμό”

“Γραπτά”

“Διεισδύοντας στο σύμπαν
των τεχνικών εικόνων”

“Η φιλοσοφία της φωτογραφίας”

“Ο Πολιτισμός των Μέσων”

βιογραφικό σημείωμα

Vilem Flusser

Ο Vilem Flusser γεννήθηκε το 1920 στην Πράγα και πέθανε το 1991 στην Γαλλία. Ήταν φιλόσοφος της επικοινωνίας και των τεχνολογικών μέσων. Το κεντρικό θέμα που τον απασχόλησε στη ζωή του ήταν η παρακμή του πολιτισμού της γραφής. Αν και οι σκέψεις του περιστρέφονται γύρω από το θέμα της ‘κρίσης’, αρνιόταν να δει τον εαυτό του ως έναν πεσιμιστή. Στο επίκεντρο των σκέψεων του για τον άνθρωπο, την κοινωνία και τον κόσμο βρίσκονταν πάντα το ζήτημα της επικοινωνίας.

Μερικές σκέψεις που διατρέχουν το έργο του.

Διέκρινε ανάμεσα σε παραδοσιακές εικόνες και τεχνολογικές εικόνες. Οι τεχνολογικές εικόνες όπως οι φωτογραφίες, τα φιλμ, τα βίντεο, τα διαγράμματα, οι ταμπέλες που ρυθμίζουν την κυκλοφορία των οχημάτων ερευνώνται από τον Flusser στο επίπεδο της σημασίας: Ενώ οι παραδοσιακές εικόνες είναι σκηνές, οι εικόνες που κατασκευάζονται με τεχνολογικά μέσα είναι κείμενα.

Στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την έννοια της πληροφορίας, αποφασιστικό ρόλο παίζει το μοντέλο της εντροπίας που έρχεται από τη φυσική.

Πληροφορία σημαίνει για αυτόν μορφοποίηση ενός μέχρι εκείνη τη στιγμή χωρίς φόρμα υλικού. Όσο διαρκεί αυτή η διαδικασία χρησιμοποιείται ενέργεια. Ενώ χρησιμοποιείται αυτή η ενέργεια διασκορπίζεται αναμφίβολα ένα μέρος της. Ενώ λοιπόν η διάχυση της ενέργειας είναι πολύ πιθανή, απίθανη γίνεται μια κατάσταση τάξης δηλαδή της πληροφορίας. Συνέπεια αυτού είναι πως η πληροφορία ταυτίζεται με την ανάδυση του απίθανου, πράγμα που αντιστοιχεί σε μια αρνητική εντροπία.

Ο Flusser πιστεύει πως η εμφάνιση καινούριων τεχνολογικών Μέσων δεν οδηγεί σε καταστροφές. Περισσότερο καθιστά την προσοχή στο ενδεχόμενο να χάσουμε τις ευκαιρίες που προκύπτουν από την γέννηση των καινούριων Μέσων.

Δικτυακοί τόποι με αποσπάσματα από το έργο του:

<http://www.claudia-klinger.de/flusser/>
<http://www.flusser.khm.de/>
<http://www.hydra.umn.edu/flusser/>

